

Смоляр Н. П.

(Волинський національний університет імені Лесі Українки)

ЕМОТИВНИЙ КОМПОНЕНТ КОНОТАЦІЇ ДІЄСЛІВНИХ КОМПОЗИТІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто основні підходи до тлумачення понять емоційності та емотивності, проаналізовано емотивний компонент конотату дієслівних композитів, виділено критерії формування емотивності дієслівних дериватів.

Ключові слова: дієслівний композит, конотація, семантична структура, змістовий компонент слова, емотивність, емоційність, емотивний компонент, прагматистичний потенціал.

Смоляр Н. П. Эмотивный компонент коннотации глагольных композитов в современном немецком языке. В статье рассматриваются основные подходы толкования понятий эмоциональности и эмотивности, анализируется эмотивный компонент коннотации глагольных композитов, выделяются основные критерии формирования эмотивности глагольных дериватов.

Ключевые слова: глагольный композит, коннотация, семантическая структура, содержательный компонент слова, эмотивность, эмоциональность, эмотивный компонент, прагматистический потенциал.

Smoliyar N. P. The emotive component of verbal composites connotation in modern German. The article deals with the notions of emotionality and emotiveness. The emotive component of connotation of verbal composites is analyzed. The main criteria of forming emotiveness by verbal derivatives are determined.

Key words: verbal composite, connotation, semantic structure, notional component of a word, emotionality, emotiveness, emotive component, pragmatic and stylistic potential.

Емотивність як складова конотативного комплексу лексичних одиниць неодноразово перебувала предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Зокрема, ця проблематика є колом наукових інтересів таких учених, як О. Ф. Арсентьева, В. А. Басок, О. О. Селіванова, В. М. Телія, А. М. Троцюк, В. І. Шаховський та ін.

У науковій праці В. М. Телії проаналізовано конотативний аспект одиниць фразеологічного складу російської мови, а саме його оцінний, емотивний та стилістичний компоненти у проекції когнітивної парадигми [10]. Емотивний компонент контекстуальних синонімів сучасної німецької мови дослідила В. А. Басок [2]. Мовленнєві механізми формування емотивного значення в емотивно нейтральних словах висвітлено А. М. Троцюк [11]. Вивченню емотивного компонента конотації фразеологічних одиниць сучасної англійської мови присвячено наукову працю О. Ф. Арсентьевої [1].

Актуальність даної проблематики зумовлена необхідністю комплексного вивчення змістових компонентів слова, які збагачують семантичну структуру слова, що сприятиме розкриттю особливостей прагмастилістичного потенціалу дієслівних композитів сучасної німецької мови у рамках функціональної композитології.

Метою цієї наукової статті є дослідження емотивної складової конотативного макрокомпоненту лексичного значення дієслівних композитів сучасної німецької мови. Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати основні підходи до трактування понять емоційності й емотивності у сучасній лінгвістиці;
- виділити критерії формування емотивності дієслівних композитних одиниць.

Як одна із форм відображення дійсності, емоції становлять невід'ємну частину людського існування та знаходять своє віддзеркалення в мові. Емоції як психологічні фактори нероздільні із конотацією як лінгвістичним феноменом. Мислення від природи є раціонально-емоційним явищем і власне думки виникають на основі емоцій, трансформуючись згодом у слова.

У лінгвістичній науковій думці вживаються два терміни на позначення передачі почуттів й емоцій людини, а саме “емоційність” та “емотивність”. Проте слід зауважити, що незважаючи на достатню кількість наукових праць, присвячених цій проблематиці, досі не встановлено співвідношення між ними. У наукових доробках деяких лінгвістів простежуємо, що поняття емоційності й емотивності ототожнюються, уживаючись як взаємозамінні [Марочкін 2003, с. 69; Ярцева 2000, с. 591]; у роботах інших – виявляється ціла низка дивергентних ознак між ними [Гранько 2002 с. 247–248; Троцюк 1994, с. 17; Шаховський 1987, с. 23–24]. Цей факт можна пояснити тим, що в основі як емоційності, так і емотивності лежать емоції. Проте ці поняття не є абсолютними синонімами, про що свідчать численні спроби їх диференціювати.

Емоція (від лат. *emovere* – збуджувати, хвилювати) розуміється зазвичай як переживання, душевне хвилювання. Емоції оцінюються як психофізіологічний феномен. Здатність людини переживати та виражати емоції є проявом емоційності. У свою чергу, емотивність – це „емоційність у мові, тобто чуттєва оцінка об'єкта, вираження вербальними чи невербальними засобами почуттів, настрою, переживань людини“ [Кунін 1986, с. 153].

Подібний підхід до трактування понять емоційності й емотивності знаходимо у працях В. І. Шаховського. Він розглядає емоційність як категорію психологічну, що передує мові, а емотивність – як лінгвальну категорію. На його думку, емоційність є чутливістю людини до емоціогенних ситуацій та її емоційною (чуттєвою) реакцією на них. Емотивність дослідник потрактує як іманентно притаманну мові властивість вираження вербальними засобами емоційності як психічного стану, віддзеркалення в семантиці мовних одиниць емоцій мовців через план змісту і план вираження. Учений зауважує, що емотивність як важливий елемент прагматики мови маніфестує в собі функцію впливу й виступає стимулом для емоційності мовця [Шаховський 1987, с. 23–26; Шаховський 1995, с. 13].

Мотивами створення емотивно навантажених номінацій, за В. І. Шаховським, можуть бути такі: емоції мовця (психологічний мотив); намагання оригінально й експресивно позначити об'єкти зображення та висловити своє ставлення до них (прагматичний мотив); мовна гра (стилістичний мотив); недостатня кількість словникових одиниць для експресивного позначення або вираження емоційних відношень мовних особистостей до численних емоційних ситуацій (мотив необхідності заповнення мовних лакун) [Шаховський 1998, с. 61].

Емотивний компонент, на думку В. М. Телії, відіграє суттєву роль у семантичній структурі слова, оскільки апеляція до емоційного сприйняття повідомлення є умовою комунікативно-прагматичного успіху повідомлення, який досягається внаслідок образності, що створюється різними фігурами мовлення, оскільки образ пробуджує емоційне переживання світу [Телія 1986, с. 14].

Когнітивним активатором емоцій виступає оцінка, яка має вплив на їх інтенсивність. Тому параметри емоційності можуть співпадати з параметрами оцінності. Кореляція емоційності з оцінністю і модальністю дає змогу розглядати емотивний компонент конотації на фоні емоційно-оцінного ставлення адресанта до фрагментів дійсності.

Людське мислення є за своєю суттю раціонально-емоційним феноменом, тому за майже за кожним словом, завдяки його вживанню в процесі комунікації, може закріплюватися певний емоційний потенціал (Gefühlswert), тобто здатність виражати або збуджувати емоційні настановлення (emotionale Einstellungen) щодо позначуваних реалій [Schippan 1979, с. 681]. Таким емоційним потенціалом володіють дієслівні композити. Вони набувають його внаслідок актуалізації в контексті неявних інтенціональних емотивних компонентів їх семантичної структури.

Традиційно емоції поділяють на два класи – позитивні й негативні. Відповідно виділяють меліоративні та пейоративні семи, які співвідносяться з певними емоціями людини. Проте кількість емоцій і їх відтінків важко порахувати. Шкала емоцій, яка може бути покладена в основу шкали емосем, у кінцевому вигляді ще не розроблена. Дослідники виділяють від 35 до 500 та більш емоційних станів людини, які можуть бути покладені в основу емотивних позначок [Шаховський 1987].

У результаті аналізу корпусу складних дієслів, а також порівняння емотивних позначок у словниках ми прийшли до висновку щодо доцільності виділення п'яти емосем. У цілому шкалу емосем конотативного макрокомпоненту значення дієслівних композитів можна представити у вигляді такої схеми (див. схему 1):

X-----	X-----	X-----	X-----	X-----
ласкаво	жартівлив	іронічно	зневажли	грубо
	о		во	

Схема 1. Емосеми конотативного макрокомпонента значення дієслівних композитів

Емосема ласкавого тону вказує на прояв особливо ніжного, доброзичливого, дружелюбного ставлення до будь-якої дії чи стану. Вона є яскраво вираженою меліоративною емосемою. Проте в корпусі досліджуваних мовних одиниць виділяється надзвичайно рідко, наприклад: *großpäppeln* – „виплекати“, *lieblosen* – „пестити, ласкати“, *hochleben* у виразі: *es lebe hoch...!* – „нехай живе та процвітає ...“.

Наступні дві емосеми перебувають, так би мовити, на межі меліоративності та пейоративності, при більшому тяжінні емосеми іронії до пейоративності. Емосему жартівливості містять такі дієслівні композити, як *bauchkitzeln* у виразі: *sich gebauchtpinselt fühlen (scherzh.)* – (жарт.) „відчувати до себе улесливе ставлення, тішитися“, *fußballern (scherzh.)* – (жарт.) „ганяти у футбол“, *handlangern (scherzh.)* – (жарт.) „комусь підсобити“, *handwerkeln (scherzh.)* – (жарт.) „халтурити, виконувати кустарні роботи“, *krankfeiern (scherzh.)* – (жарт.) „симулювати хворобу“.

Іронія – підступне ставлення, приховане глузування, вибухаюча сила якого завуальована зовнішньо серйозною формою. Етимологія цього слова (грец. *eigoneia* „удаваність“) вказує на її лукавий характер: мовець намагається приховати свої почуття, проте робить це так, аби реципієнт здогадався про них [Лук'янова 1986, с. 47]. Таким чином, емосема іронії в дієслівному композиті вказує на іронічне ставлення до когось або чогось:

Hochziehen und runterschlucken! – *Rat an einen, der eine ungerechtfertigte Rüge zweckmäßigerweise widerspruchlos hinnehmen sollte (bezieht sich auf den Umfang mit dem Nasenschleim, wenn kein Taschentuch zur Hand ist)* [4, S. 355] – „Втягнути та проковтнути!“ (порада тому, хто чує на свою адресу невинуватну критику: порівнюється із ушморгуванням носа, коли під рукою немає хустинки). Емосема іронії реалізується також у дієслівних композитах ***zwangsbeglücken*** – „зробити щасливим не з власної волі“ та ***sich totsiegen*** – „перемагати битва за битвою, а в кінці все ж програти війну“.

Дві наступні емосеми („зневажливо“ й „грубо“) є найбільш поширеними в конотативному макрокомпоненті значення дієслівних композитів. В основі емосеми „зневажливо“ лежить високий ступінь неповаги й осуду до когось чи чогось або якогось явища, стану, дії. Ця пейоративна сема ґрунтується на загальноновизнаних соціальних нормах „неправильного“, „недоброго“. Зазвичай, на зневагу заслуговує те, що пов'язано із соціально значимими характеристиками людини, її „недобрими“ вчинками й станами. Наприклад: ***beweihträuchern*** = (*abwertend*) *über Gebühr, maßlos verherrlichen, übertreibend loben* [2, S. 253] – (зневажл.) „надмірно вихвалити“; ***nassauern*** = (*abwertend*) *auf die Kosten anderer leben* [5, S. 118] – (зневажл.) „жити за чужий рахунок“; ***schauspielern*** = (*abwertend*) *etw. vortäuschen, spielen, was nicht der Wahrheit, der Wirklichkeit der eigenen Situation entspricht* [2, S. 1309] – (зневажл.) „прикидатися „шлангом“, симулювати“; ***schulmeistern*** = (*abwertend*) *in*

pedantischer Art korrigieren und belehren [3] – (зневажл.) „виховувати, повчати когось“.

В основі останньої пейоративної емосеми, яка входить до емотивного компонента конотації дієслівних композитів, лежить грубе ставлення суб'єкта до позначуваного. Головна мета таких складних дієслів – виразити почуття відрази до якоїсь дії або стану людини (подекуди навіть у дещо лайливій формі), наприклад: *aftersäuseln* (gr.) = *einen Darmwind leise entweichen lassen, oft Darmwinde ablassen* [4, S. 21]– (грубо) „випускати газу“; *augenvögeln* (gr., vulg.) = *lüsterne Blicke tauschen, flirten* [4, S. 60] – (грубо, вульгарно) „загравати“; *popographieren* (gr., vulg.) = *sich homosexuell betätigen* [4, S. 623] – (грубо, вульгарно) „мати одностатеві стосунки“; *puffmachen* (gr., vulg.) = *koitieren* [4, S. 633] – (грубо, вульгарно) „мати статеві зносини“; *sich vollpissen* (gr., vulg.) = *sich töricht, ungeschickt benehmen* [4, S. 894] – (грубо, вульгарно) „по-дурному поводити себе“; *vollscheißen* (gr., vulg.) = 1) *etw. mit Kot beschmutzen* [4, S. 894] – (грубо, вульгарно) „щось забруднити лайном“; 2) *jmdn. verachten* [4, S. 894] – (грубо, вульгарно) „когось зневажати“; 3) *scheiß dich nicht voll! = prahle nicht!* [4, S. 894] – (грубо, вульгарно) „не вихваляйся!“; *quervögeln* (gr., vulg.) = *in einer „Kommune“ (Wohngemeinschaft) leben* [4, S. 644] – (грубо, вульгарно) „жити в комуналці“.

Як і оцінний компонент конотації, емотивний може бути „рухливим“. Явище емотивної „рухливості“ пояснюється рухливими межами ступенів прояву людських почуттів і відчуттів, а також складністю розрізнення модифікацій у низці емосем пейоративності. У дієслівного композита може відбуватися втрата або зміна емосеми залежно від інтенції автора.

Так, наприклад, складне дієслово *liebhaben* – „подобатися, любити“, яке має емосему ласкавого тону, набуває в наведеному нижче контексті зневажливо-грубуватої емосеми:

Etwas Entscheinendes freilich hat sich, nicht zuletzt durch Deine Hilfe, geändert: Niemals werde ich mich zum Handlanger derer missbrauchen lassen, die Krieg und Unmenschlichkeit auf ihre Fahnen geschrieben haben. Diese Lehre habe ich gezogen. Sie können mich alle gerne liebhaben [...] (Wolfgang Joho „Die Kastanie“, 298).

У наступному уривку дієслівний дериват *totprügeln* – „побити до смерті“ набуває емосеми іронії та пейоративної оцінки за рахунок контекстного оточення, а саме вигука „*pfui Teufel*“ – „чорт забери!“:

Aber totgeprügelt vom eigenen Mann – pfui Teufel! Da wird ja der Totengräber rot (Stefan Wolf „Das Geschenk des Bösen“, 275–276).

Фактичний матеріал з'ясовує, що пейоративні емосеми значно переважають меліоративні. На нашу думку, це зумовлюється позамовними факторами, а саме, відносно більшим „різноманіттям“ негативних емоційних станів і дій людини, аніж позитивних.

За результатами аналізу ми виділили такі два основних критерії формування емотивних сем:

1) структурний критерій (критерій компонентного складу);

2) критерій наявності оцінки (меліоративної чи пейоративної) у складних дієслів.

1. *Структурний* критерій відіграє не таку значну роль у формуванні емотивності дієслівних композитних одиниць, ніж під час виникнення їх оцінної семи. Проте низка лексем (компонентів складного дієслова), які мають певну узуальну емосему, передають її композиту в конотативний макрокомпонент його лексичного значення. Так, емосема грубого тону лексичної одиниці „*scheißen*“, що має відповідну позначку в словнику [3], передається всьому дієслівному композиту *vollscheißen* (*gr., vulg.*) – *etw. mit Kot beschmutzen* [4, S. 894] – (грубо, вульгарно) „забруднити лайном“.

Включення до складу дієслівного композита зооморфізму „*das Schwein*“, який використовується зазвичай для позначення зневажливого ставлення до людини, надає всій композитній одиниці емосеми зневажливого тону, наприклад: *schweinigen* = a) (*abwertend*) *sich als Schweinigel* (*jmd., der alles beschmutzt*) *aufführen* [2, S. 1370] – (зневажл.) „насвинячити“; b) (*abwertend*) *sich als Schweinigel* (*unanständiger, bes. obszöne Witze erzählender Mensch*) *aufführen* [2, S. 1370] – (зневажл.) „розповідати непристойні анекдоти“.

2. *Критерій наявності оцінки* (меліоративної чи пейоративної) у складних дієслів відіграє важливу роль у формуванні їх емотивності. Емотивність існує невіддільно від процесу оцінювання, адже інваріантами конкретних емоцій виступають оцінки. Представлена вище шкала емосем (див. схему 1) ґрунтується на поділі емоцій на позитивні й негативні. Відповідно до цього факту, дієслівні композити з позитивною оцінкою можуть мати також емосему ласкавого тону, а складні дієслова з негативною оцінкою семою в ролі свого емотивного компонента мають гаму пейоративних сем. Так, дієслівний композит із негативною оцінкою *sich festsaufen* (*gr.*) = *sich zum Trinken niederlassen und und des Trinkens kein Ende finden* [4, S. 230] – (грубо) „пити, доти дна не буде видно“ має ще й пейоративну емосему грубого тону.

Отже, емотивний компонент значення слова безпосередньо пов'язаний зі сферою емоційно-чуттєвого сприйняття дійсності. Емоційно насичене слово – це певне емоційне узуально-закріплене ставлення членів соціуму до денотата.

Перспективи подальших досліджень даної проблематики ми вбачаємо у детальному вивченні інших компонентів конотативного значення дієслівних композитів сучасної німецької мови, а саме оцінного, експресивного та функціонально-стилістичного. Доцільним видається аналіз взаємозв'язку окремих компонентів конотату.

Література

1. *Арсентьева Е. Ф.* Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте (на материале русского и английского языков) / Арсентьева Е. Ф. / Казан. гос. ун-т, филол. фак. ; науч. ред. Э. А. Балалыкина. – Казань : Казан. гос. ун-т, 2006. – 172 с.

2. *Басок В. А.* Контекстуальна синонімія: семантико-стилістичний та прагматичний аспекти (на матеріалі іменників сучасної німецької мови) : дис.

- ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Басок Вероніка Андріївна. – КНЛУ, 2006. – 183 с.
3. *Гранько Н. К.* Емоції у психології та лінгвістиці / Н. К. Гранько // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2002. – № 567. – С. 243–250.
 4. *Кунин А. В.* Курс фразеології сучасного англійського мови / Кунин А. В. – М. : Высш. шк., 1986. – 336 с.
 5. *Лукьянова Н. А.* Экспрессивная лексика разговорного употребления / Лукьянова Н. А. – Новосибирск : Наука, 1986. – 230 с.
 6. *Марочкин А. И.* Эмоциональная лексика в молодежном жаргоне / А. И. Марочкин // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 69 – 76.
 7. *Мацько Л. І.* Стилїстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
 8. *Селіванова О. О.* Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Селіванова О. О. – К. : Фітоцентр, 1999. – 146 с.
 9. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 141 с.
 10. *Телия В. Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Телия В. Н. – М. : Наука, 1996. – 286 с.
 11. *Троцюк А. М.* Мовленнєві механізми формування емотивного значення в емотивно нейтральних словах (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Троцюк Аїда Миколаївна. – К., 1994. – 179 с.
 12. *Шаховский В. И.* Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / Шаховский В. И. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 192 с.
 13. *Шаховский В. И.* О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 3–15.
 14. *Шаховский В. И.* Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации / В. И. Шаховский // Филологические науки. – 1998. – № 2. – С. 61–65.
 15. *Schippan Th.* Zum Problem der Konnotation / Th. Schippan // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1979. – Bd. 32. – H. 36. – S. 679–684.

Лексикографічні джерела

1. Языкознание : Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая Рос. Энцикл., 2000. – 688 с.
2. Duden. Deutsches Universal Wörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 1996. – 1816 S.
3. Duden. Deutsches Universalwörterbuch, 5. Aufl. Mannheim 2003 [CD – ROM].
4. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Stuttgart : Ernst Klett Verlag, 1987. – 959 S.
5. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997. – 1420 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Joho W. Die Kastanie. – Berlin, Weimar : Aufbau-Verlag, 1980. – 329 S.

2. Wolf S. Das Geschenk des Bösen // Drei Abenteuer ungekürzt. – Hannover : Pelikan, 1999. – S. 225–316.